

**AZƏRBAYCAN MİLLİ KİTABXANASININ
İNFORMASIYALAŞDIRILMASI VƏ MODERNLƏŞDİRİLMƏSİ
SAHƏSİNDƏ BEYNƏLXALQ ƏMƏKDAŞLIQ****HACIYEVA M.M.***M.F.Axundov adına Milli Kitabxana, elmi işlər və beynəlxalq
alaqələr üzrə direktor müavini***melek.h@anl.az**

Məqalədə Azərbaycan Respublikasının müstəqilliyinin bərpasından sonrakı ilk illərdən başlayaraq Milli Kitabxananın beynəlxalq əməkdaşlıq şəraitində modernləşdirilməsi sahəsində aparılan islahatlardan – kitabxana fəaliyyətinin informasiyalaşdırılması sahəsində beynəlxalq grant layihələrinin qazanılması və onların həyata keçirilməsindən, oxuculara xidmət işinin təşkilində avtomatlaşdırılmış kitabxana-informasiya sisteminin tətbiq edilməsindən və əldə olunan nəticələrdən bəhs edilir.

Açar sözlər: Milli Kitabxana, beynəlxalq əməkdaşlıq, avtomatlaşdırma, modernləşmə

Bu gün Azərbaycanda informasiya cəmiyyətinin qurulması istiqamətində görülən işlər ölkə kitabxanaları qarşında yeni vəzifələr açır. Cəmiyyətin informasiyalaşdırılmasında mühüm rol oynayan bu kitabxanalar müasir informasiya texnologiyalarına əsaslanaraq, yeni-yeni xidmət sahələri təqdim edir. Öz fəaliyyətində informasiya-kommunikasiya texnologiyalarının tətbiqinə ötən əsrin son illərindən başlayan Azərbaycan Milli Kitabxanası bu gün bu sahədə bir çox nailiyyətlər əldə etmişdir.

Milli Kitabxananın modernləşdirilməsi, müasir informasiya texnologiyaları ilə təmin edilməsi müstəqil dövlət quruculuğu yoluna yenicə qədəm qoymuş Azərbaycanın milli, ümumbəşəri dəyərlərə söykənən demokratik, hüquqi və dünyəvi dövlət yaratmaq arzularını reallaşdırmaq istiqamətində addımlar atmağa başladığı bir dövrə təsadüf edir. Sürətlə başlanan demokratikləşmə prosesləri cəmiyyətin düzgün istiqamətdə inkişafını, mədəniyyətin yeniləşməsinə tələb edir. Məhz demokratik, dünyəvi və hüquqi dövlətin formalaşması şəraitində yeni mədəniyyət siyasətinin təşəkkül tapması, onun məqsəd və prinsiplərinin dəqiqləşməsi, müasir tələblərə cavab verməsi günün ən vacib, təxirəsalınmaz vəzifələrinə çevrilir.

Suveren Azərbaycan yeni minilliyə doğru getdikcə daha çox özünü vətəndaş cəmiyyəti üçün yaradılan ideyaların həyata keçirilməsində tapır. Azərbaycan xalqı özünün çoxəsrlik dövlətçilik ənənələrini davam etdirərək, "Azərbaycan Respublikasının dövlət müstəqilliyi haqqında" Konstitusiyaya Aktında əks olunan prinsipləri əsas götürərək, bəyan etdiyi niyyətlərdən birinə

- vətəndaş cəmiyyətinin bərqərar edilməsinə nail olmağa çalışır. Mədəni həyatın demokratikləşməsi vətəndaş cəmiyyətinin formalaşmasına səbəb olur, özəl təşəbbüslərin üzə çıxması və fərdi layihələrin həyata keçirilməsi üçün geniş imkanlar açır.

1998-ci ildən başlayaraq Azərbaycan Milli Kitabxanası kitabxananın modernləşdirilməsi və informasiyalaşdırılması sahəsində bir çox islahatlar aparır. Sonralar, 2003-cü il iyunun 23-24-də Bakıda "Azərbaycan Respublikasında Mədəniyyət Siyasəti" icmalına dair Mədəniyyət Nazirliyi və Avropa Şurasının "STAGE" layihəsi çərçivəsində keçirilən Milli Debatlarda Avropa müstəqil ekspertlər qrupu öz məruzələrində Azərbaycan Dövlət Kitabxanasında (indiki Azərbaycan Milli Kitabxanasında) informasiyalara girişin kompüterləşdirilməsi kimi mədəni islahatlar prosesində baş verən "uğurlu hadisələri" digər təşkilatlara onlardan nümunə götürə bilmələri üçün əla stimül kimi yayılmasını tövsiyə etmişlər.

Keçid dövrü adlanan o illərdə elm və mədəniyyətin maliyyələşdirilməsi sistemindəki dəyişikliklər, humanitar sahələrin, o cümlədən kitabxana işinin büdcə vəsaitlərinin kəskin şəkildə azaldılması həmin illər bir çox sahələrdə olduğu kimi, ölkə kitabxanaları qarşısında da böyük problemlər yaradır. Bütün bu problemlərin həlli üçün Milli Kitabxana Azərbaycanda fəaliyyət göstərən beynəlxalq təşkilatlar və fondlarla əməkdaşlığın genişləndirilməsini zəruri hesab edir.

Bu beynəlxalq təşkilatlar içərisində Avrasiya Fondu, İREX, İSAR, Azərbaycan Açıq Cəmiyyət İnstitutu Yardım Fondu (ACİ YF) və s. mədəniyyət, kitabxana işinə dair müxtəlif mövzularda, o cümlədən kitabxana fondlarının mühafizəsinə, oxuculara xidmət işinin yaxşılaşdırılmasına, müasir kitabxana avadanlığının əldə olunmasına, bu sahədə müxtəlif konfrans və seminarların keçirilməsinə dair musabiqələr elan edir.

Milli Kitabxana 1997-ci ilin əvvəllərindən bu tədbirlərdə fəal iştirak etmiş, keçirilən beynəlxalq və regional konfrans, seminarların iştirakçısı olmuşdur. Kitabxananın əməkdaşları professional peşə vərdişlərinin artırılması üçün müxtəlif kurslar keçmişlər.

Kitabxananın informasiyalaşdırılmasında atılan ilk addım 1998-ci ilin sentyabr ayında "Azərbaycan Dövlət Kitabxanasının beynəlxalq internet şəbəkəsinə qoşulması" adlı layihə olmuşdur. Milli Kitabxana bu layihəni Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının İnformasiya və Telekommunikasiya Elmi Mərkəzi (indiki İnformasiya Texnologiyaları İnstitutu) ilə birgə əməkdaşlıq şəraitində ABŞ-ın USAID təşkilatının vəsaiti hesabına, Avrasiya Fondunun maddi dəstəyi ilə həyata keçirmişdir. Bununla da Dövlət Kitabxanasında modernləşdirilmiş kitabxana quruculuğunun əsası qoyulmuşdur.

Layihə çərçivəsində aşağıdakı vəzifələrin həyata keçirilməsi bir məqsəd kimi qarşıya qoyulmuşdur:

- müasir standartlara uyğun İNTERNET zalı açmaq;
- global şəbəkəyə qoşulmaq üçün lazımi avadanlığı və program təchizatını əldə etmək;
- kadr hazırlığını həyata keçirmək;
- fondu kitabxananın profilinə uyğun yeni növ informasiya daşıyıcıları ilə zənginləşdirmək;
- informasiyanı öz oxucusuna təqdim etmək üçün daim yeni xidmət növlərinin təşkili üzərində çalışmaq.

Layihənin həyata keçirilməsinə dair grant müqaviləsi Avrasiya Fondu ilə kitabxana arasında 1998-ci ilin sentyabr ayında imzalanırsa da, birinci grant layihəsi olduğundan prosedur məsələlər, sənədləşdirmə işləri, hətta grant vəsaitinin kitabxana hesabına köçürülməsi üçün aparılan bank əməliyyatları o dövrün tələblərinə uyğun olaraq uzun müddətə başa gəldi. Bu da layihənin icra müddətinin qarşı tərəfin (Avrasiya Fondunun) razılığı ilə bir qədər uzadılmasına səbəb oldu.

Beləliklə, 18 iyul 2000-ci il tarixindən bütün prosedur və hazırlıq işləri bitdikdən sonra Dövlət Kitabxanasında ABŞ-ın USAID təşkilatının vəsaiti hesabına Avrasiya Fondunun maddi dəstəyi ilə müasir tələblərə cavab verən İnternet-zal oxucularının ixtiyarına verilir. Layihənin müvəffəqiyyətlə həyata keçirilməsi kitabxanaya gələn oxucuların sayını sürətlə artırır. Zala müraciətlərin sayının günü-gündən artmasını nəzərə alaraq, kitabxana yenidən müxtəlif beynəlxalq donor təşkilatlarla sıx əlaqə yaradaraq onları bu işə cəlb edə bilmişdir. Belə ki, 2001-ci ildə ACİ YF-nun maliyyə dəstəyi ilə internet zalı bir qədər də genişləndirilərək internetə giriş yerlərinin sayı 6-dan 10-a çatdırılmış və oxucuların istifadəsinə verilmişdir.

Layihə icra zamanı oxucular arasında populyarlıq qazanması kitabxananın beynəlxalq təşkilatlarla əməkdaşlığının daha da genişləndirilməsinə imkan yaradır, onların kitabxananın digər problemlərinin həllinə cəlb olunmasına nail olur. Bu layihəni müvəffəqiyyətlə həyata keçirən kitabxana əməkdaşları öz oxucularına dünya kitabxanalarından, dünya məlumat banklarından xidmət göstərməklə yanaşı, artıq öz fondları haqqında dünya oxucularına məlumatın ötürülməsi haqqında düşüncüdür. Bunun üçün kitabxana öz partnyorları ilə birlikdə avtomatlaşdırılmış kitabxana informasiya idarəetmə sistemlərinin (AKİİS) öyrənilməsi və araşdırılması ilə məşğul olaraq, dünya standartlarına uyğun, beynəlxalq səviyyədə işləyəcək bir sistemin - VTLS Inc. (ABŞ) təşkilatının VIRTUA sisteminin seçilməsinə qərar vermişdir. Avtomatlaşdırılmış idarəetmə sistemi seçildikdən sonra 2002-ci ilin iyun ayında kitabxana "Maşınla oxunan elektron kataloqun yaradılması" adlı layihə ilə 3 təşkilat - Avrasiya Fonduna, ACİ YF-na və ABŞ-ın

Azərbaycandakı səfirliyi nəzdindəki İnformasiya və Kitabxana işçilərinin Təlim Mərkəzinə (IRTCL) müraciət edir. Mütəzakirələrdən sonra hər üç təşkilat bu layihənin birgə əməkdaşlıq şəraitində Milli Kitabxanada həyata keçirilməsinə razılıq verir. Beləliklə, 2002-ci ilin oktyabr ayında qrant müqavilələri imzalanır və layihə ətrafında işlərin başlanılmasına start verilir.

Layihə çərçivəsində təşkilati məsələlər həyata keçirildikdən sonra professional hazırlıq keçmiş kitabxanaçı kadrlar Azərbaycan dilində alınan cari kitabların VIRTUA avtomatlaşdırılmış kitabxana informasiya idarəetmə sistemində MARC 21 formatında bibliografik yazılarının bazasını yaratmağa başlayır. Kitabxanaçıların AKİİS-də işləmə vərdişləri artdıqca cari alınan kitablarla yanaşı, Azərbaycan ədəbiyyatının arxivi şöbəsində qorunan kitabların əks-xronoloji ardıcılıqla bibliografik yazısı yaradılaraq bazaya əlavə edilir. Yaradılan bazanın oxucuların ixtiyarına verilməsini sürətləndirmək məqsədilə dövriyyədə olan (oxucular tərəfindən istifadə olunub qaytarılan) kitabların bibliografik yazıları tərtib olunaraq bazaya əlavə edilir.

Elektron kataloqun yaradılması layihəsini həyata keçirərək kitabxana rəhbərliyi paralel olaraq müəyyən kitabların tammətli resurslarının yaradılması üzərində çalışmağa başlayır. Kitabxana rəhbərliyi ilk növbədə istifadə olunacaq avadanlığın alınması üçün büdcədən kənar vəsaitin tapılması yollarını araşdırır. Bu dövrdə Milli Kitabxananın diqqətini Azərbaycan - AÇİ YF-nun elan etdiyi "Qutenberq-Azərbaycan layihəsi" adlı müsabiqə cəlb edir.

Ümumiyyətlə, Ümumdünya "Qutenberq" layihəsinin əsası 1971-ci ildə ABŞ-ın Benidikt Universitetinin (İllinoys ştatı) Elektron Hesablama Mərkəzinin professoru Maykl Hart tərəfindən qoyulmuşdur. Layihənin əsas məqsədi və vəzifəsi müxtəlif xalqların sənət nümunələrinin (əsasən bədii əsərlərin) elektron variantlarını ödənişsiz və asan yolla dünyada yaymaqdan ibarətdir. Dünyanın hər bir ölkəsindən hər bir şəxs "Qutenberq" layihəsi üzrə yaradılmış elektron kitabdan ödənişsiz və sərbəst istifadə edə bilər. Çox çəkmədən layihə bütün dünya üzrə şöhrət qazanır və bir çox ölkələr bu layihəyə qoşulur. Azərbaycanda da 2002-ci illərin sonlarında Azərbaycan AÇİ YF beynəlxalq "Qutenberq" layihəsində iştirak etmək istəyənlər üçün respublika üzrə müsabiqə elan edir. Həmin müsabiqədə üç təşkilat M.F.Axundov adına Azərbaycan Milli Kitabxanası, AMEA-nın Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutu və Xəzər Universiteti qalib gəlir.

Beləliklə, 2002-ci ilin dekabr ayında Milli Kitabxana ilə AÇİ YF arasında "Qutenberq" layihələr şəbəkəsi çərçivəsində Azərbaycan ədəbiyyatının elektron kitabxanasının yaradılması və saxlanması məqsədilə qrant müqaviləsi imzalanır.

Layihə çərçivəsində kitabxana lazımı avadanlıqları əldə edir, kadrların hazırlığını təşkil edir. Beləliklə, hazırlıq işləri bitdikdən sonra

kitabxanaçı kadrlar Azərbaycanın klassik yazarlarının əsərlərinin tam mətnlərini yaradırlar. Layihənin şərtlərinə görə, hər 3 təşkilatda yaradılan tammətli resurslar sonda AÇİ YF tərəfindən internet saytda bazaya otürülüb istifadəçilərin ixtiyarına verilməli idi. Lakin bu layihə Fond tərəfindən tam başa çatdırılmadığına görə yaradılan baza istifadəsiz olaraq qalırdı. 2006-cı ildə Milli Kitabxananın elektron kitabxanası oxucuların istifadəsinə verildikdən bu baza bütövlükdə "Filologiya elmləri. Bədii ədəbiyyat" bölməsində təqdim olunur.

Müasir kitabxananın fəaliyyəti onun kadr tərkibindən çox asılıdır. Odur ki, yuxarıda göstərilən bütün bu işlərin tam şəkildə elmi əsaslarla qurulması üçün kitabxana rəhbərliyi layihələrlə fəaliyyətə başladığı ilk günlərdən – ötən əsrin son illərindən kadrların fasiləsiz təliminin təşkili üzərində çalışmağa başlayır. Bundan ötrü istər ölkə daxilində, istərsə də respublikanın hüdudlarından kənar bütün təşkil olunan seminarlarda, treninqlərdə, kurslarda Milli Kitabxana əməkdaşları fəal iştirak edir, informasiya texnologiyasının tətbiqi vərdişlərini öyrənir və onu təcrübəyə tətbiq edirlər.

1999-cu ilin sentyabr ayında Milli Kitabxana Gürcüstanın İnformasiya Mütəxəssisləri Assosiasiyası ilə birlikdə "Cənubi Qafqaz ölkələrinin kitabxana və informasiya əməkdaşlarının regional təkmilləşdirmə mərkəzi" adlı layihə işləyərək ABŞ-ın Avrasiya Fonduna təqdim edir. Layihənin əsas məqsədi kitabxanaçıların xarici və regional kitabxanaların qabaqcıl iş təcrübəsini öyrənib, yerlərdə tətbiq etmək, yeni texniki vərdişlərə yiyələnməyin əsasını qoymaq, idarəçiliyin yeni forma və metodlarını öyrənmək və kitabxanaya əlavə maliyyə mənbələrinin tapılması yollarını izah etməkdən ibarət idi.

Layihə çərçivəsində Milli Kitabxananın 8 nəfər əməkdaşı 2000-ci ilin mart ayında Gürcüstanın Tbilisi şəhərində Cənubi Qafqaz ölkələrinin kitabxana və informasiya əməkdaşlarının regional təkmilləşdirmə mərkəzində 2 həftəlik intensiv kurslar keçirlər. Kurslar Cənubi Qafqazın kitabxana-informasiya proqramları üzrə Amerikada təhsil almış məzunları tərəfindən tədris olunur. Sonda Milli Kitabxananın əməkdaşlarına sertifikat təqdim olunur.

2000-ci ilin iyun ayından Milli Kitabxananın beynəlxalq sertifikat almış əməkdaşları Milli Kitabxananın nəzdində açılan Tədris Mərkəzində trener kitabxanaçı kimi fəaliyyətə başlayırlar. Burada istər Milli Kitabxana və istərsə də ölkə kitabxanaçıları üçün İKT-nin tətbiqi ilə kitabxana fəaliyyətinin yeni istiqamətlərinə dair dərslər keçirilir. Bütün bunlarla yanaşı, kadrların peşə vərdişlərinin artırılması üçün xarici ekspertlərin iştirakı ilə seminarlar, konfranslar, dərslər təşkil olunur. Bütün bunlar Milli Kitabxananın

modernləşdirilməsində, İKT-nin tətbiqi ilə oxuculara yeni kitabxana xidmətlərinin göstərilməsində əsaslı rol oynayır.

Nəhayət, 2006-cı il Milli Kitabxananın informasiyalaşdırılmasında və modernləşdirilməsində çox əlamətdar bir il olur. Belə ki, kitabxananın rəsmi İnternet sahifəsi yaradılır. Bununla da kitabxana son illər ərzində yaratdığı məlumat bazalarını istər E-kataloq, istər tammətənlə resurslarını oxucuların ixtiyarına verir. Bununla da Milli Kitabxana nəinki öz oxucularına, eyni zamanda dünya istifadəçilərinə öz xidmətini təqdim edir.

Daha sonrakı illərdə Milli Kitabxana bu fəaliyyətini genişləndirib müxtəlif global layihələrə imza ataraq, kitabxanada avtomatlaşdırma proqramının uğurlarını artırmaq, istifadəçilər üçün informasiyaların əldə edilməsini təkmilləşdirmək, şəbəkə imkanlarını artırmaq, kitabxanaçıların ixtisasının artırılması üçün özünün beynəlxalq əlaqələrinin daha da genişləndirilməsinə nail olmağa çalışır.

Bu gün Milli Kitabxana informasiyalaşdırılmış cəmiyyətdə öz oxucularına xidmət işini əldə etdiyi bilik və təcrübəni bir qədər də təkmilləşdirərək günün tələbi səviyəsində qurur.

İnformasiya-kommunikasiya texnologiyalarının tətbiqi oxuculara xidmət işində bir çox proseslərin sadələşdirilməsinə imkan vermiş, AKİİS-in oxuculara kitab verilişi prosesinə tətbiqi xidmətin operativliyini bir qədər də artırmışdır. Belə ki, oxucu şəxsiyyətini təsdiq edən sənədi qeydiyyat bölməsinə təqdim edir, çox qısa zaman kəsiyində ona elektron bilet hazırlanır.

Oxucu artıq nəzarət vərəqi və tələbnamə yazmadan elektron bilet ilə avtomatik qeydiyyatdan keçir, elektron kataloq vasitəsilə lazım olan ədəbiyyatı sifariş edir. Sifariş edilən sənəd bir neçə dəqiqə ərzində hazırlanır və elektron işıq tablosu vasitəsilə oxucu həmin sənəddən istifadə etmək üçün müvafiq oxu zalına dəvət edilir.

Milli Kitabxanada oxuculara xidmət prosesinin təkmilləşdirilməsi istiqamətində görülən işlər uğurla davam etdirilməkdədir. Müasir şəraitdə informasiya cəmiyyəti kitabxanalar qarşısında, cəmiyyətin hər bir üzvünü informasiya ilə təmin etmək və artan sorğuları operativ şəkildə ödəmək üçün yeni tələblər qoyur. Bu iş ənənəvi kitabxana xidmətləri içərisində lazımı xidmətləri saxlamaqla yanaşı, yeni xidmətlərdən və texnologiyalardan istifadə etməyi, elektron kataloq və elektron kitabxana yaratmağı, bir sözlə, kitabxanaların müasirləşdirilməsini zəruri edir.

Lakin bütün bunlarla yanaşı, həm Milli Kitabxana, həm də respublikanın digər kitabxanaları qarşısında böyük vəzifələr durur. Sözsüz ki, bütün bu vəzifələr kitabxanaların gələcək əsas iş prinsipləri ilə bağlıdır. Kitabxanalar bu iş prinsiplərini Milli Debatların bəyannaməsində göstəriləndiyi kimi, çoxtərəfli beynəlxalq layihələrdə iştirakın Azərbaycan üçün daha böyük əhəmiyyət kəsb

etdiyini nəzərə alaraq, UNESCO, Avropa Şurası, Avropa İttifaqı, TÜRKSOY, İSESKO və digər beynəlxalq təşkilatlarla əməkdaşlığı daha da genişləndirərək həyata keçirəcəklər.

ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycan Milli Kitabxanasının 1999-2014-cü illər üzrə hesabatları.
2. Xələfov, A. Kitabxanaşünaslığın müasir problemləri /Abuzər Xələfov //Kitabxanaşünaslıq və İnformasiya: Elmi-nəzəri və praktiki jurnal.- 2013.- № 1 (10).- S.7-27.
3. Tahirov, K. M.F.Axundov adına Azərbaycan Milli Kitabxanasının tarixi (1923-2008-ci illər) /Kərim Tahirov.- Bakı, 2008.- 218 s.
4. Hacıyeva, M. Kitabxanaların yeni əməkdaşlıq formaları /Mələk Xanım Hacıyeva //Mədəni-maarif.- 2003.- № 10.- S.42-45.
5. Cavadlı, B. M.F.Axundov adına kitabxana "İnternet" şəbəkəsinə qoşulacaq /B.Cavadlı //Hürrüyyət.- 1998.- 1 dekabr.- S.12.
6. İbrahimova, Ş. Kitabxana İnternetə qoşulur /Ş.İbrahimova //Xalq qəzeti.- 1998.- 28 oktyabr.- S.4.
7. M.F.Axundov adına kitabxananın elektron kataloqu yaradılacaq //Yeni Azərbaycan.- 2002.- 12 dekabr.- S.3.
8. Milli ədəbiyyatımız dünya oxucularına çatdırılacaq //İki sahil.- 2002.- 11 dekabr.- S.4.
9. Nərimanoğlu, İ. Kitabxana işinə yeni baxış /İ.Nərimanoğlu //Mədəni maarif.- 2000.- № 1.- S.35-36.

МЕЖДУНАРОДНОЕ СОТРУДНИЧЕСТВО В СФЕРЕ ИНФОРМАТИЗАЦИИ И МОДЕРНИЗАЦИИ АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ НАЦИОНАЛЬНОЙ БИБЛИОТЕКИ

ГАДЖИЕВА М.М.

РЕЗЮМЕ

В статье говорится об успешных реформах в сфере информатизации и модернизации, проводимых в Азербайджанской Национальной Библиотеке с первых лет независимости республики и до сегодняшнего дня. Особое внимание уделяется развитию международного сотрудничества; возможности выигрыша и последующего внедрения в жизнь

международных грантовых проектов в сфере информатизации библиотечной деятельности; разработке автоматизированной библиотечно-информационной системы в организации работы по обслуживанию читателей и анализу результатов этой работы.

Ключевые слова: Национальная Библиотека, международное сотрудничество, автоматизация, модернизация

INTERNATIONAL COOPERATION IN THE FIELD OF INFORMATIZATION AND MODERNIZATION OF THE AZERBAIJAN NATIONAL LIBRARY

HAJIYEVA M.M.

SUMMARY

The article provides information about the reforms carrying out in the National Library in the field of modernization in terms of international cooperation, beginning the first years after the independence of the Republic of Azerbaijan – the acquisition and implementation of international grant projects in the field of informatization of library activities, the application of automated library-information system in the organization of reader services, and the obtained results have been mentioned in the article

Key words: The National Library, international cooperation, automation, modernization